

latok, bomlásképzetek, leleplező intenciójú odasújtások a lehető legtisztább, leghigorúbb formát nyerték volna. A szellem hitetlenül is, a „semmi ágán” is tökélyre tör, s az értelmetlenségről, a széthullásról, riadt szorongásairól is (rend)teremtőn akar szólni. Sziveri Jánosnak ez egyelőre viszonylag ritkán sikerül. Tagadhatatlan, hogy ragyogó érzékkel aknázza ki a többjelentésű szavakban rejlő helyzeti energiát, s kínrímeivel is meg tudja növelni az ironikus hatást. Bizonyos megoldásokat azonban szériaszerűen alkalmaz, s így az ötletszerűség, a fárasztó modorosság jegyei ütköznek ki rajtuk. A századik kínrím után a százegyedikre, még ha telibe talál is, már nemigen vagyunk kíváncsiak.

Mindez persze nem változtat a tényen, hogy költővel van dolgunk, mai költővel, aki a Symposion-nemzedék jelentős lírikusai után a legtöbbet nyújtotta a fiatalabbak közül. Bántó azonban, hogy versei kontamináltak, hogy megformáltságuk és végtelen indulatosságuk kollízióban van egymással. Úgy látszik, Sziveri János még mindig *innen van* önnön lehetőségein, még mindig újabb térségek meghódítása vár rá. Hogy merre fog haladni, nem tudhatjuk, valószínű azonban, hogy nem pesti barátunk „legjobb modern könyvének” megírására készülődik.

UTASI Csaba

IRÓK ÉS VADÁSZOK

Kalapis Zoltán: *Régi bácskai és bánáti utazók*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1987

Kalapis Zoltánt különösképpen foglalkoztatja a vándor alakja, a helyváltoztató ember sokféle típusa. Már előző könyve, a *Vándorok és letelepülők* is tanúsítja vonzódását az effajta ember iránt, noha abban a „helyváltoztatásnak” egészen másfélék a motívumai, mint ahogyan más az ember egész szituációja, következőképpen az író szerepvállalása is: ott ő a sorsok krónikása, emitt a régi utazók maguk mondják el a velük megesett históriát; ott a tömeg, a sokaság, emitt az egyén; ott: migráció, emitt: kaland. S hogy továbbra is az alkalmi egybevetésnél maradjunk: ott a tanyától a faluig, a falutól a városig ingázik az ember, emitt Bácskaság és a nagyvilág között; ott a szociográfus riporter szól az olvasóhoz valóságfeltáró szándékkal, emitt: *Utazókban ez a célzat már halványabb, s az irodalmiság erősödik: fordulatosan, érdekesen előadni a látottakat, a megélteteket.*

Kalapis mintha csak arra törekedett volna, hogy életfelfogásuk, foglalkozásuk, de még a leírás vagy elmondás tárgya iránti viszonyok alapján is egymástól minél különbözőbb szerzőket sorakoztasson fel. Utazói között vannak olyanok, akiket foglalkozásuk visz a nagyvilág messzi útjaira, másokat a kedvtelés, aztán a kényszer, a feladat vagy

egyszerűen csak a kalandvágy. Ez az oka annak a szembeszökő stiláris változatosságnak is, ami a „beszámoló” tárgyilagosságától a szépirói eszközök tudatos felhasználásáig terjedő skálán jellemzi előadásukat. Még érthetőbb lesz előttünk az előadásbeli modor e váltakozása, ha a szerzők kilétét is figyelembe vesszük. A kötet anyagának összeállítója és gondos jegyzetelője még a közölt tizenöt szerző foglalkozása szerinti kimutatását is elkészítette. Legtöbben földbirtokosok (négyen), azután két-két író és pedagógus, a többiek professziója: lelkész, tudományos kutató, ügyvéd, történész, műszaki ember, földrajztudós, tisztviselő. Zömmel tehát nem literátus ember. Ami érdeklődési körük, élményviláguk, egyéniségük és stílusbeli jellegzetességeik nagyfokú eltérése ellenére is közös bennük, az a megismerés mohó vágya, az ismeretlen csábítása s a közléskényszer ereje.

A köztük észlelhető azonosság és különbség lényegét azonban nem az írói mesterség fokában és külső manifesztációiban: a stil- és nyelvezelésben kell keresnünk, mert azok mindig csak másodlagosan határoznak meg egy írásművet. Az írói magatartás, szándék és megvalósulás mérlegelésekor sokkal fontosabbnak látszik azt szemügyre venni, hogy mit akarnak magukévá tenni a világból, aminek a megismerésére indultak. Anyagi javakat-e, vagy a szellem kincseit? Szepsi Csombor Márton nyugtalanul kereső lelke él-e bennük, vagy a konkvisztádorké? A céltalan kóborló vagy az egykori peregrinus tér-e haza személyükben, tapasztalattal és emberismerettel felmálházva, hogy tarisznyát bontva szétossza gyűjtött javait a rászorulóknak között?

Kalapis szép igyekezete csak részben valósul meg, hogy olyan könyvet adjon kezünkbe, amely újabb argumentumot szolgáltat Bácska és Bánát szellemi lomhaságának a cáfolatához. Nem ő tehet róla, hogy a könyv nem a „megismerés és birtokbavétel” felhőtlen örömét nyújtja, amit az előző remél tőle, hanem inkább az írásszintek, a human tartalmak, az etikai üzenetek nagyfokú ingadozását. A legtöbb cikktől nem lehet megtagadni ugyan az olvasmányosságot, a téma érdekességét, legalábbis bizarrságát, a szövegek jó része mégis „közönséges útleírás” marad, ahogy azt a választékos ízlésű Milkó Izidor mondja a könyv egyik oldalán. Mert bármennyire dicséretes pl. a reformkori Haraszthy Ágoston jó szándékú figyelmeztetése, hogy mily előny származhatna egy-egy „gőzkapa” vagy más egykorú amerikai „erőmű”-csoda alkalmazásából a hazai talajon, de aligha tölthet el bárkit is valami tömény lelki gyönyörűséggel a gépely tüzetes műszaki ismertetése vagy célszerűségének a dicsérete.

Magyar László Dél-Afrikában viselt dolgait is csak a lábjegyzetei párhuzamos olvasásával lehet követni: a néprajzi „kelmeiség”, a keresett egzotikum teszi nehézkesé utirajzát. Az a tény azonban, hogy Livingstone-nal egyidőben végzi kutatásait a fekete földrészen, jogosan tölti el büszke öntudattal: „En e hét év alatt a nyugati partoktól a keleti partok közeléig Afrika ismeretlen, vad vidékeit bejártam, a be-

járt részeket földrajzilag, gazdaságilag, néprajzilag felkutattam, feltérképeztem. Tudom, hogy európai utazó Afrikában nagyobb térséget, mint én, be nem járt eddig. S gondold meg, kedves Atyám, hogy ebben engem semmilyen európai hatalom vagy tudományos intézmény nem segített.”

Magyar Lászlótól, mint ahogy egyébként a könyv szerzőinek a többségétől, sem kérhetjük számon a szépirodalmiság követelményeit, hisz írásaitak kultúrtörténeti dokumentumként értékeljük elsősorban. S addig rendjén is van, míg valóban a kultúrhistoria gazdagításához járulnak hozzá. A baj majd később kezdődik, főleg a vadászszenvedélyük kielégítése végett útra kelt szerzőkkel, akik — épp ellenkezőleg — a modern barbarizmus riasztó példáit szolgáltatják az értelmetlen öldöklés naturalisztikus részleteinek elmondásával.

Boleszny Antalban sem a szépíró dicséjűk, hanem meglepően érett történelmi gondolkodását, politikai tájékozódásának időszerűségét és józanságát, látásmódját és ítéleteit. Alig három évvel a kiegyezés után írja a *Kézikönyv az Al-Dunán, Szerb-, Oláh- és Bolgárországba utazók számára* című könyvében: „A görögök, bolgárok, hercegovinaiak, bosnyákok végzettszerű százados álmukból új életre ébrednek, és a véres küzdelmek olyan jelenségek, melyek bizonyítják, hogy a keleti népek életképesek, a félhold uralmától szabadulva függetlenségre törekcszenek, és a kitörendő mozgalom közepette Románia és Szerbországnak népei nem fognak tétlenek maradni, hogy végre mint szabad nemzetek az európai kultúrállamok sorába léphessenek.”

Szentkláray Jenőt, a Londont megjáró törökbecsei plébánost, már nem ékesítik e Bolesznyra jellemző erények, de tagadhatatlan, hogy ábrázoló-megjelenítő készsége s a jelenségeket azonnal rendszerben látó adottsága jóval fejlettebb. Különösen kitűnik analitikus szemléletmódja, s az a képessége, hogy a részletekből aztán ismét az egész látványát tárja elénk. London is eképpen bontakozik ki szemünkben. A városkép, a közlekedés, az ipar, a kereskedelem, a pénzügyek, a közintézmények, a kultúra, a történelem látható emlékei, az osztálytagozottság jelei: a klimatikus-éghajlati viszonyok, az egészségügy stb.: a Londontabló objektív építőelemei, a fegyelmezett látás megannyi bizonyítéka.

A kikindai származású jogászt, diplomatát, pedagógust, a francia szellem hazai népszerűsítőjét, Alvinczy Sándort inkább a zszurnaliszta könnyed modora jellemzi. A modern tárcaírás ismert fogásaival él, szórakoztatást, olvasmányt kínál anélkül, hogy anekdotákkal tűzdelt Szahara-leírásai feltárnák a látott világ belső természetrajzát, embereinek erkölcsét, szemléletmódját.

A bácsföldvári Kovács Pál a sorain át-átderengő lirizmusá ellenére is elsősorban szakító: az amerikai acélgyár leírásában a technológiai elemek: olvasztókemencék, fartengelyek, kazánok, hengerművek, hidraulikus prések, keverőgépek, elevátorok, kézi- és emelődaruk, indukció-

dobok kerülnek reflektorfénybe, az ember csak mint betévedt vendég vonul át a színen.

Latinovits Géza a bácskai nagybirtokos úri passziójának hódol, amikor hosszú utazásokat tesz a négy világtájon: bejárta a skandináv országokat, Afrikát, a „fehér cár birodalmát”. Nyugat-Európát éppúgy, mint a mesés Közel- és Távolság-Kelet országait. Mint afféle „passzionátus” utazónak, neki is a kuriózumok, a szűk hazai-bácskai normáktól eltérő életvitel és szokásvilág kapja meg a figyelmét: a hindu menyegzői szertartások, a maharadzsa kincse, a tigrisvadászat. S a vadászat mint olyan: Boszniában, Dalmáciában, Montenegróban, s mindenütt, ahol csak megfordult.

Scossa Dezső, noha a századvég szépirodalmának az olvasója, szép számban olvashatta elbeszéléseit, vígjátékait, regényeit, tárcáit, a világot mégis úgy látta és úgy próbálta megfesteni, ahogy Kalapis Zoltán jellemzi svájci útinaplójából vett részletének címevel: „Pedagógusszemmel...”

A vadászok közül Vojnich Oszkár már jóval nagyobb formátumú ember: a vadászszigalmakon túl szeme, érzéke van a teljesebb élet érzékelésére is: népek és kultúrák sorsának meglátására, sőt bölcséleti kérdéseknek, az élet végső princípiumainak a határait is érinti, a valósi hipokrizis eredetét fürkészi, vagy figyeli pl. azt a folyamatot, ahogy az angol „americánus”-sá lesz. Még vadászreflexei is rendhagyók, már majdnem emberiek. Kalapis egy elefántbika elejtésének traumás pillanatát idézi Vojnich „másféleségének” bizonyítására: „Bikám egyet tántorgott és eldőlt. Nagy pillanat volt ez, mégis, amint az űs állatot elöttem láttam a porban heverni, szánalom fogott el, mert olyan könnyű hozzáférközni és egy golyóval kiontani századokra teremtett életét (...). Hassan Biztatott, hogy kövessük a csordát, rövidesen meg fognak állni, és meglőhetjük a másik nagy bikát. Köszönöm, mondtam, egy napra elég ebből ennyi...”

Milleker Rezső zárja a nem szépírói vénájú útirajzszervezők sorát. Közölt szövege nem mentes friss impresszióktól, hangulati aláfestéstől, színes mozzanatoktól sem, anélkül azonban, hogy feladná hangsúlyozottan tudós álláspontját.

Valójában csak két szerző kapott helyet a könyvben, Jámor Pál és Milkó Izidor, akik számára az utazás nem szakma, feladat, más szenvedély alá rendelt alkalom, hanem elsősorban írói téma. Még ha nem korszakteremtő, nagy alkotóról van is szó, rögtön szembetűnik a sajátos írói megközelítés: a szellem és a lélek felől. Őket nem a technikai csodák, nem a sejtelmes messzeségek egzotikuma, India és Afrika titkai foglalkoztatják, nem is a természettel folytatott vad csatározás, a rajta elkövetett erőszak, a kaliber, a lőfegyver, a modern ember primitív ösztönélete, hanem az *Europica varietas*, a Változatos Európa, Róma, Párizs, az ember több ezer esztendő kultúrája, civilizációja. S

ismét elégedetten állapíthatjuk meg, hogy az emberi bensőség, az erkölcs a gondolat, a szellem finom mívú rajza, a kimunkált ábrázolás: az *irodalom* üli itt triumfusát a nyers élettények formátlan ösztönök fölöött. Milkó valóban a „kéreg alá” hatol a szó nemcsak közvetlen, hanem átvitt értelmében is, Róma sírkertjei közt bolyongva: „De nemcsak emberek sírkertje Róma, hanem dicsőségé és koronáké is. Amikor még inten csinálódott a világ története, nem egy dicsőségnek, nem egy koronának itt ástak temetkező gödröt. Igaz, hogy mindegyiknek jutott egy jelzőoszlop, érc-vagy márványemlék, de ma már ezek az emlékek is ott porladnak, ahol a csontok: a föld alatt; odalent mállanak széjjel, hol a feledés csöndje borul mindenre, ami odakerül. (...) Oh, mert ez a szépséges, nagy múltú községe a világnak nemcsak szült és teremtett nagy eszméket és kiváló embereket —, el is temette azokat. Az eszméket az *index librorum prohibitorum* közzététele útján, a Girolamo Savanarola és Giordano Bruno fölmáglyázása, a Galileo Galilei agyonkínzása és más ily szeretetreméltó eszközök által; az embereket pedig katakombák útvesztőibe, templomok boltozatos kriptáiba és camposantók megszentelt földjébe, melyre árnyat bocsájt a ciprus szomorú koronája és derűt a márvány fehér fényessége. De az előbbieket föltámadnak — Giordano Bruno szobra ott emelkedik a Campo de Fiorin s a Galileo szelleme ott kísért modern tudományunk minden lapjain, míg az emberek... Nos, azok el vannak temetve. Ők nincsenek többé, csak még némi kistörténetük van. Az idő nem tudta teljesen agyonütni őket; tovább kell figurálniok abban az érdekes mesében, amit historiának neveznek, s azért jegyezték föl, hogy okuljanak belőle az utódok. (Ezek azonban nem okulnak belőle.)”

Tanulságos könyv, érdemes vállalkozás Kalapis Zoltáné. Műfaji dokumentum, és irodalmi ízlésünk, eszmélkedésünk, humanizálódásunk lehetséges útjainak jelzése.

SZELI István

DOLGOK LELTÁRA

Weöres Sándor: *Kútbanéző*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987

A kötet címe Weöres Sándor lírai énjének pozícióját jelzi: egy olyan alaphelyzet, melyről a mindenség is, az e világi lét is, s a mélység is belátható. „Mindmesszebből csodálkozni / távolodó önmagunkra” — áll a *Ráolvasás* című versben, s e két sor akár a *Kútbanéző* verseinek összegezéséeként is felfogható: Egy olyan pont ez, amelyről a lírai én „legvégső tekinteté”-vel befoghatja a kozmoszt, a létet — az e világit és a túlvilágit is. „Végítélet éjét” említi, „világvégi nagy bozót”-ot, félelmetes dimenziókat állít fel, hatalmas víziók bomlanak ki, s ful-